

УЧАСТЬ ДЕРЖАВИ В ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Стаття присвячена дослідженню участі держави в господарських зобов'язаннях: проаналізовано існуючі підходи до розуміння держави (як загальнотеоретичні, так і розроблені наукою господарського права); з'ясовано особливості держави як учасника господарського зобов'язання; висвітлено проблеми визначення правосуб'єктності держави та співвідношення її з правосуб'єктністю державних органів.

Ключові слова: держава, господарське зобов'язання, суб'єкт, правосуб'єктність, компетенція, державний орган.

I. Вступ

У господарських відносинах, зокрема господарських зобов'язаннях, беруть участь різні суб'єкти. Одним з учасників відносин у сфері господарювання є держава, правовий статус якої відрізняється від становища інших суб'єктів господарського права.

Чинне законодавство України містить значну кількість норм, що передбачають участь держави в господарських відносинах. Між тим, їх аналіз свідчить про наявність хиб і неузгодженостей, які потребують усунення. Зокрема, це стосується норм, що передбачають участь держави в зобов'язаннях щодо надання державних гарантій.

У вітчизняній юридичній науці питанню про участь держави в господарських зобов'язаннях приділено незначну увагу. Переважно його досліджують у зв'язку з розглядом інших проблем функціонування держави в господарських відносинах.

Крім того, зміни в ролі, функціях держави, її взаємодії з іншими учасниками у сфері господарювання, зумовлені перетвореннями в політичному та економічному житті України, низка практичних проблем, що виникають під час участі держави в господарських зобов'язаннях, – усе це вказує на необхідність подальших наукових розробок.

Отже, дослідження участі держави в господарських зобов'язаннях, перш за все аналіз підходів до розуміння держави, з'ясування особливостей держави як учасника господарського зобов'язання, висвітлення проблем визначення правосуб'єктності держави та співвідношення її з правосуб'єктністю державних органів є актуальним у сучасних економічних умовах.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити участь держави в господарських зобов'язаннях: проаналізувати існуючі підходи до розуміння держави (як загальнотеоретичні, так і розроблені на-

уюю господарського права); з'ясувати особливості держави як учасника господарського зобов'язання; висвітлити проблеми визначення правосуб'єктності держави та співвідношення її з правосуб'єктністю державних органів.

III. Результати

Перш ніж досліджувати питання участі держави в господарських зобов'язаннях, звернімося до наукових положень щодо визначення поняття держави.

Так, науковці на шляху розробки дефініції поняття “держава” стикаються з неоднозначним його розумінням, оскільки по-різному підходять до вирішення цієї теоретичної проблеми.

У літературі зазначено, що сформулювати загальне поняття держави, що відобразило б усі без винятків ознаки та властивості, які характерні для кожного з її періодів у минулому, теперішньому й майбутньому, неможливо. Разом з тим, будь-яка держава має набір таких універсальних ознак, що виявляються на всіх етапах його розвитку. Такими ознаками є територія, населення, влада [32, с. 42].

Виходячи з вищенаведеного, держава – суверенна політико-територіальна організація суспільства, що має владу, яка здійснюється державним апаратом на підставі юридичних норм, що забезпечують захист та узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів при опорі, у випадку необхідності, на легальний примус [32, с. 42].

Особливий інтерес має комплексний підхід до дослідження держави, згідно з яким запропоновано всі вчення про неї умовно поділити на три групи:

1. Теорії переважно об'єктивного буття держави. До них належать: а) держава як факт; б) держава як стан; в) ототожнення держави з одним з її елементів; в) держава як природний організм [11, с. 158].

2. Теорії переважно суб'єктивного буття держави. До них належать: а) держава як

духовно-етичний організм; б) держава як колективна або союзна єдність [11, с. 166–177].

3. Юридичні вчення про державу. Юридичне розуміння держави зводиться до розгляду її як: а) правовідносин; б) об'єкта права; в) суб'єкта права [11, с. 178–193].

Найбільш сталою та панівною юридичною конструкцією держави є конструкція держави як правового суб'єкта [33, с. 84]. У цьому підході до визначення держави існує кілька поглядів.

Так, деякі науковці розглядають державу як юридичну особу [17, с. 267; 14, с. 280; 18, с. 53]. Позиція вчених, згідно з якою держава з правової точки зору обов'язково має бути юридичною особою, значною мірою побудована на чіткому поділі всіх суб'єктів права на два види – на фізичних та юридичних осіб. Ці автори вважають, що якщо держава не є фізичною особою, то вона особа юридична. Відповідно до цієї думки, держава або є юридичною особою, і тоді її можна визнати правовим суб'єктом, або вона не є юридичною особою, і тоді не може бути й мови про те, щоб державу розглядати як суб'єкт права.

Тим не менше, у науці дослідження держави як правового суб'єкта не обмежується лише концепцією ототожнення її з юридичною особою. Державу розглядають і в іншому ракурсі: її називають специфічним, особливим правовим суб'єктом [33, с. 93; 22, с. 95; 13, с. 13–19].

Представники науки господарського права зазначають: “Особливими суб'єктами господарських відносин є держава та територіальні господарські системи – адміністративно-територіальні одиниці, від імені яких у якості безпосередніх учасників господарських правовідносин виступають їх органи” [36, с. 284].

На підставі аналізу існуючих уявлень про державу як правового суб'єкта можна констатувати, що найбільш поширеними в науці є підходи, згідно з якими державу розглядають або як юридичну особу, або як особливий суб'єкт, та погодитися із висновком, що оскільки у вітчизняній юриспруденції юридичну особу сприймають цілком конкретно, а саме це поняття має цивільно-правові витоки, не слід включати в цю й без того надзвичайно об'ємну категорію ще й поняття “держава” [33, с. 96].

Без сумніву, держава є особливим правовим суб'єктом, має свої суттєві відмінності від усіх інших правових суб'єктів та заслуговує на особливий розгляд.

Аналіз структури та положень Цивільного кодексу України [37], статей Господарського кодексу України [7] свідчить про закладення в них підходу, згідно з яким держава та юридичні особи є різними суб'єктами.

Цивільний кодекс Російської Федерації [8] у цьому питанні дотримується такої

самої позиції: “Учасниками відносин, що регулюються цивільним законодавством, є громадяни та юридичні особи; у відносинах, що регулюються цивільним законодавством, можуть брати участь також Російська Федерація, суб'єкти Російської Федерації та муніципальні утворення” (ст. 2).

Одним з найважливіших фактів для пізнання суті держави у сфері господарювання є той факт, що вона сама бере участь у господарському обороті, є учасником господарських відносин. Питання про державу як суб'єкта господарського права в науковій літературі є дискусійним [3, с. 437]. Згідно з ч. 1 ст. 8 Господарського кодексу України, держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання. Зміст цієї норми узгоджується з положенням, закріпленим у ст. 2 Господарського кодексу України, в якому органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, зазначені не як суб'єкти господарювання, а як учасники відносин у сфері господарювання.

У теорії господарського права було обґрунтовано погляд на те, що держава має всі ознаки, властиві суб'єктам господарського права. Так, В. Мартем'янов зазначає, що вона “має власне майно, яке реалізує в економічному обороті, господарську компетенцію, керує господарською діяльністю та безпосередньо здійснює її, встановлюючи господарські зв'язки з іншими учасниками господарського обороту владно та на основі договорів” [21, с. 113].

Державу називають специфічним суб'єктом господарського права. Вона характеризується деякими особливостями з погляду ознак суб'єктів господарського права. Так, зокрема, зазначено, що, “маючи майнову відокремленість, господарську компетенцію та самостійну майнову відповідальність, держава ... водночас для участі в процесах господарювання не потребує спеціальної легітимації як суб'єкт господарювання, набуття якої-небудь особливої організаційно-правової форми, оскільки її статус уже закріплений чинним законодавством” [36, с. 377]. Особливостями держави також є: “1) в її компетенції переважає керівництво господарською діяльністю; 2) держава не потребує легітимації подібно до інших суб'єктів; 3) керівництво економікою здійснюється за допомогою актів юридичної сили” [21, с. 113].

Зазначені вище ознаки держави необхідні вважати її особливостями як суб'єкта господарського права або учасника господарських відносин (учасника відносин у сфері господарювання), а не суб'єкта господарювання, оскільки останній безпосередньо здійснює господарську діяльність, а держава не є суб'єктом господарювання (суб'єктом госпо-

дарської діяльності) (ч. 1 ст. 8, ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України).

Важливим моментом при розгляді участі держави в господарських відносинах є з'ясування її майнової бази, яку було зафіксовано у п'ятому розділі Закону України "Про власність" від 7 лютого 1991 р. [29], що втратив чинність на основі Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України" від 27 квітня 2007 р. [30]. На сьогодні положення, що стосуються державної власності, містяться, зокрема, в Цивільному кодексі України та Господарському кодексі України. Так, ст. 326 Цивільного кодексу України визначає, що у державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна. Від імені та в інтересах держави Україна право власності здійснюють відповідно органи державної влади.

До державного майна у сфері господарювання належать цілісні майнові комплекси державних підприємств або їх структурних підрозділів, нерухоме майно, інше окреме індивідуально визначене майно державних підприємств, акції (частки, паї) держави у майні суб'єктів господарювання різних форм власності, а також майно, закріплене за державними установами і організаціями з метою здійснення необхідної господарської діяльності, та майно, передане в безоплатне користування самоврядним установам і організаціям або в оренду для використання його у господарській діяльності. Держава через уповноважені органи державної влади здійснює права власника також щодо об'єктів права власності Українського народу, зазначених у ч. 1 ст. 148 Господарського кодексу України (ч. 1 ст. 141 Господарського кодексу України).

Держава, на відміну від усіх інших учасників господарських відносин, має право власності на такий специфічний об'єкт, як державна казна, тобто усі централізовано керовані доходи держави та інші кошти, що набуваються від імені держави України та не розподілені (не передані) адміністративно-територіальним одиницям, державним організаціям, підприємствам, установам у господарське відання, оперативне управління [36, с. 378–379].

Важливим аспектом при дослідженні господарських зобов'язань за участю держави є з'ясування її правосуб'єктності.

Необхідно зазначити, що ні Господарським кодексом України, ні Цивільним кодексом України поняття "правосуб'єктність" не визначено.

У літературі з цього питання було висловлено багато різноманітних концепцій, що відрізняються використанням науковим підходом і спрямованістю юридичної думки:

залежно від елементного складу структури правосуб'єктності; виділення окремих ознак, властивостей, які характеризують сутність правосуб'єктності тощо [34, с. 64].

У теорії господарського права правосуб'єктність аналізують в аспекті співвідношення з компетенцією і правоздатністю.

В. Щербина зазначає, що категорія "правосуб'єктність" традиційно розкривається через "праводієздатність", у науці господарського права набуває вираження в понятті "компетенція", а саме господарська компетенція [38, с. 11].

За сутністю господарська правосуб'єктність – це функція господарських відносин, що виражає міру збалансування приватної та публічної влади й інтересів, що закріплюється в суб'єктивних правах і обов'язках, пропонує таке визначення поняття господарська правосуб'єктність: це абстрактна властивість суб'єкта господарського права, яка конкретизується в суб'єктивних правах і обов'язках двох видів: статусних правах і обов'язках (або компетенції) і похідних від них поточних правах і обов'язках [34, с. 64].

О. Беляневич вважає, що господарська правосуб'єктність як органів господарського управління, так і суб'єктів господарювання визначається через:

1) господарську компетенцію, тобто конкретні права й обов'язки щодо здійснення господарської діяльності та керівництва нею. Такі права й обов'язки є суб'єктивними правами й обов'язками, що існують в силу закону, тобто в рамках абсолютних (не персоніфікованих) правовідносин;

2) господарську правоздатність, тобто можливість своїми діями набувати прав і обов'язків, що відповідають предмету діяльності суб'єкта, не входять у конфлікт із цілями діяльності цього суб'єкта [4, с. 400].

Правосуб'єктність суб'єкта господарського права визначається як господарська компетенція, тобто сукупність встановлених законодавством і набутих у господарських правовідносинах прав і обов'язків. При цьому господарські права й обов'язки розподіляються на два види: а) якими суб'єкт господарювання володіє на підставі закону; б) які прямо законом не передбачені [19, с. 57].

Щодо визначення терміна "компетенція" в юридичній літературі існують різні погляди.

Так, на думку В. Мамутова, господарська компетенція – це сукупність наявних прав і обов'язків, якими господарський орган наділяється державою, володіння якими має імперативний характер. У процесі розгляду всієї сукупності наявних прав і обов'язків державних органів В. Мамутов виділяє в ній "статичну" частину, до якої належать компетенція, та "динамічну" частину, яка охоплює права і обов'язки державного органа, набуті в результаті реалізації правоздатності [19, с. 62; 20, с. 131–132].

Отже, узагальнюючи всі наведені вище погляди, правосуб'єктність, як правило, складається з двох частин: 1) компетенції по суті (статичної частини); 2) правоздатності (динамічної частини).

До господарської компетенції інші автори зараховують усі права та обов'язки, встановлені законом (у тому числі надані вищим органом), а також цільову здатність мати права та обов'язки [1, с. 35].

Держава має особливу правосуб'єктність, що відрізняється від правосуб'єктності інших учасників господарських відносин.

Отже, як робочу можна взяти тезу про те, що в літературі, коли йдеться про правосуб'єктність держави, як правило, вживають термін "правоздатність".

У літературі підходи до дослідження правоздатності держави узагальнюються так: а) визнання спеціальної правоздатності держави; б) наділення держави універсальною правоздатністю; в) розгляд правоздатності як цільової [10, с. 220–222].

Прибічники визнання спеціальної правоздатності держави вважають, що держава може мати лише перелічені в законі права та обов'язки, які відповідають цілям її діяльності та публічним інтересам [9, с. 283].

Зустрічаються й дещо модифіковані підходи до аналізу спеціальної правосуб'єктності держави. Так, спираючись на критерій "наявності функцій у держави", Є. Василюєва зауважує, що саме вони визначають характер правоздатності держави, яку необхідно називати спеціальною функціональною правоздатністю [5, с. 49–62].

Деякі вчені припускають універсальну правосуб'єктність держави. Така позиція ґрунтується на тому, що держава сама ж відмінняє юридичні обмеження щодо себе [2, с. 164].

Після проведеного узагальнення зазначених вище підходів щодо дослідження правоздатності держави їх кількість скорочується до таких двох: а) держава здатна мати будь-які права та нести будь-які обов'язки; б) держава здатна мати права та нести обов'язки тільки у певній сфері, яка може визначатися функціями, цілями держави та політичної влади або нормами позитивного права [33, с. 109].

Найбільш обґрунтованою є позиція тих авторів, які визначають правоздатність держави через властиві їй функції та цілі (функціональна або цільова правоздатність).

Держава обмежена цілями, заради яких вона існує; бере участь у господарському обороті не у своїх інтересах, а з метою найбільш ефективного відправлення влади, що визначає сутність правоздатності держави, тобто остання, вступаючи в господарський оборот, повинна додержуватися свого призначення [23, с. 18].

Створювані державою, її органами юридичні особи можуть мати господарську правосуб'єктність, однак і в цьому разі держава не повинна виходити за межі своїх конституційних цілей.

Отже, по суті, правосуб'єктність держави зводиться до можливості мати права і обов'язки чітко, визначені в законі, тобто йдеться про статичну частину.

Одним з найбільш складних аспектів теорії правовідносин є вирішення питання про розподіл участі у різних правових відносинах держави як такої та її органів.

Щодо співвідношення правосуб'єктності держави та її органів необхідно зазначити такі основні наукові позиції: 1) самостійним суб'єктом правових відносин є тільки держава, а державні органи у зв'язку із цим діють виключно від імені держави та не мають самостійної правосуб'єктності; 2) самостійним суб'єктом правових відносин можуть бути тільки державні органи, які беруть участь у всіх правовідносинах від свого імені, при цьому участь держави в будь-яких правовідносинах вважається неможливою; 3) самостійними суб'єктами правовідносин є і державні органи, і держава [33, с. 120].

При визначенні співвідношення правосуб'єктності держави та її органів найбільш поширеним у літературі є третій підхід.

Між тим, учені можуть надавати одному й тому самому суб'єкту різний обсяг правосуб'єктності залежно від того, у яких правових відносинах він бере участь. Так, А. Міцкевич зазначає, що держава "виступає як єдина загальнонародна організація, яка в особі своїх вищих органів державної влади та управління безпосередньо виражає волю та інтереси усього народу" [22, с. 96]. Водночас окремі державні органи, на думку науковця, виступають самостійними суб'єктами прав та обов'язків у межах своєї компетенції, а держава може бути самостійним суб'єктом тільки в особливих правовідносинах: у відносинах держави як цілого з його суб'єктами, у міжнародних правовідносинах, у деяких майнових правовідносинах [22, с. 96–97].

Як учасника лише деяких правових відносин розглядає державу Р. Халфіна [35, с. 163]. Серед таких правовідносин автор називає правовідносини, що безпосередньо виражають суверенітет держави, всі правовідносини, пов'язані з громадянством, із здійсненням правосуддя, охороною прав та правопорядку, з державним бюджетом і податками, наданням державних позик, а також правовідносини, пов'язані з управлінням грошовою та кредитною системами, державною власністю тощо.

Такої позиції додержуються не всі вчені: "Важко погодитися із розмежуванням багатьма авторами правосуб'єктності на тій підставі, що за державою закріплено участь в

одних правовідносинах, а за державними органами у зовсім інших правовідносинах, причому в першому випадку органи є представниками держави, а в другому – самостійними суб'єктами” [33, с. 130].

Деякі науковці інакше підходять до розмежування правосуб'єктності держави та її органів: безпосередня участь держави у правових відносинах можлива тільки в тому випадку, коли в законодавстві міститься повноваження державного органу здійснити яку-небудь дію від імені держави – саме так держава стає учасником правовідносин [10, с. 227].

Серед висновків про розмежування правосуб'єктності держави та державних органів зустрічаються й такі: “Необхідно розмежувати діяльність державного органу, що здійснюється ним від імені публічного утворення, та діяльність державного органу, якою він займається від власного імені, хоча б і реалізуючи ті публічні інтереси, які визначають компетенцію державного органу” [16, с. 60].

Слушним видається твердження про наявність правосуб'єктності й у держави, в державних органів.

Для з'ясування дійсного співвідношення правосуб'єктності державних органів та держави необхідно розібратися у видах державних організацій.

Виходячи з аналізу чинного законодавства України, можна зробити висновок, що держава бере участь у господарських правовідносинах, зокрема зобов'язаннях:

- по-перше, в особі суб'єктів господарювання державного сектора економіки, перелік яких визначений у ч. 2 ст. 22 Господарського кодексу України. Ними визнаються суб'єкти господарювання, що діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів;
- по-друге, в особі спеціально уповноважених органів, які реалізують систему господарських повноважень, визначених законодавством, щодо суб'єктів господарювання, у тому числі й тих, що належать до державного сектора економіки. У межах цього дослідження увага буде приділена саме таким зобов'язанням.

Отже, держава може брати участь у господарських зобов'язаннях як опосередковано (через створені державою юридичні особи), так і безпосередньо (через органи державної влади).

Опосередкована участь держави в обороті здійснюється шляхом вступу до нього створених державою юридичних осіб, котрі діють як такі, що приймають обов'язки і набувають права для себе, а не для держави.

Через цих юридичних осіб побічно, опосередковано в обороті бере участь і держава. Ці особи, здійснюючи ті або інші дії від свого імені, обтяжують державне майно, а відтак, побічно – і саму державу. Дії державних юридичних осіб так чи інакше позначаються на державі, тому вважається, що остання через них бере участь в обороті. Стосовно державних юридичних осіб особливих проблем із представництвом не виникає, оскільки вони діють від свого імені, а не від імені держави [23, с. 19].

Особиста участь держави у внутрішньому господарському обороті здійснюється шляхом вступу в цей оборот органів державної влади, що діють при цьому не як відокремлені юридичні особи, а як особливі представники держави. Цілком можливо, що держава буде представлена органом, який є водночас і юридичною особою. Однак остання якість не має значення для цих відносин, оскільки такий орган представляє державу загалом і зобов'язує саме її. Головне, що зазначений орган діє від імені держави у межах компетенції, встановленої актами, які визначають статус цих органів.

На сьогодні практично всі державні органи, що беруть участь в обороті від імені держави, визнані юридичними особами. Тут головною є спрямованість дій державного органу, які мають здійснюватися від імені держави у межах компетенції такого органу. У разі особистої участі держави в обороті наявні специфічні відносини представництва на підставі закону. За будь-яких обставин державу можна вважати такою, що бере участь в обороті безпосередньо, лише тоді, коли в законодавстві закріплено повноваження якого-небудь органу держави діяти від імені держави.

Від імені держави в обороті можуть виступати як представницькі, так і виконавчі органи: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Фонд державного майна України тощо. Можна класифікувати такі органи й за іншими ознаками: органи, що відають грошовими ресурсами, та органи, що відають матеріальними ресурсами й іншим майном тощо.

У випадках і в порядку, передбачених законодавством, від імені держави за її спеціальним дорученням можуть виступати будь-які особи: державні органи, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи.

Держава представлена в обороті різними посадовими особами й державними органами, між якими розподілені компетенції щодо окремого державного майна та стосовно управління ним.

Коли державні юридичні особи діють від свого імені, підставою для подібних дій є їх господарська правосуб'єктність. Якщо від

імені держави діє певний орган, такою підставою є їх компетенція [23, с. 19].

У літературі наявність господарської компетенції називають кваліфікуючою ознакою органів державної влади як учасників відносин у сфері господарювання. Органи державної влади, не наділені господарською компетенцією, не визнаються учасниками відносин у сфері господарювання [38, с. 24].

Компетенція (лат. *competentia*, від *compe* – взаємно прагну; відповідно, підходжу) – сукупність предметів відання, функцій, повноважень, прав та обов'язків органу державної влади або їх посадової чи службової особи, що визначаються конституцією [28, с. 210].

Під компетенцією державного органу розуміють “предмет його діяльності (його завдання або функції) й обсяг прав та обов'язків, необхідних для здійснення його завдань” [6, с. 613].

Господарську компетенцію органів державної влади визначають як сукупність повноважень, прав та обов'язків зазначених органів, які вони зобов'язані використовувати для виконання своїх функціональних завдань у сфері господарювання (господарської діяльності) [38, с. 24–25].

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України [15], органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Межі господарської правосуб'єктності держави та її органів встановлюються положеннями ст. 8 Господарського кодексу України, згідно з якими держава, органи державної влади не є суб'єктами господарювання, оскільки це суперечило б цілям держави, закріпленим у Конституції України. Безпосередня участь держави, органів державної влади в господарській діяльності (обігу) може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України.

У літературі справедливо зазначається, що зміст цього законодавчого припису кореспондує з положенням, закріпленим у ст. 2 Господарського кодексу України, – органи державної влади зазначені не як суб'єкти господарювання, а як учасники відносин у сфері господарювання [23, с. 18].

Господарська компетенція органів державної влади визначається Конституцією України, законами України (наприклад, Закон України “Про Кабінет Міністрів України” від 27 лютого 2014 р. [31]), положеннями про конкретні центральні органи виконавчої влади, такими як: Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України (затверджено Указом Президента України від 12 березня 1996 р.) [12], Положення про Державну ін-

спекцію ядерного регулювання (затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р.) [25], Положення про Міністерство фінансів України (затверджено Указом Президента України від 8 квітня 2011 р.) [27], Положення про Державну службу фінансового моніторингу України (затверджено Указом Президента України від 13 квітня 2011 р.) [26], Положення про Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном (затверджено Указом Президента України від 13 квітня 2011 р.) [24] тощо.

Отже, ще однією особливістю господарських зобов'язань за участю держави є те, що вона може брати участь у господарській діяльності лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені законодавством України. Відповідне положення міститься, зокрема, в Господарському кодексі України (ч. 3 ст. 8).

IV. Висновки

Аналіз існуючих у літературі вчень про державу дав змогу зробити висновок про те, що найбільш стійкою й панівною юридичною конструкцією держави є конструкція держави як правового суб'єкта.

Держава за своїм статусом не ототожнюється з юридичною особою, вона – особливий суб'єкт господарських відносин, зокрема господарських зобов'язань.

Особливості держави як специфічного суб'єкта господарського права, зокрема учасника господарських зобов'язань, полягають у такому: наявність у власності держави специфічних об'єктів – державна казна, цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів; особлива правосуб'єктність – держава правоздатна відповідно до самого факту існування; правосуб'єктність держави визначається її функціями та цілями; участь держави в господарських зобов'язаннях може бути опосередкованою (через створені державою юридичні особи) або безпосередньою (через органи державної влади); участь держави у господарських зобов'язаннях лише на підставі та в межах, визначених законодавством.

Щодо вирішення питання про розподіл участі в різних правових відносинах держави як такої та її органів, правильним видається твердження про наявність правосуб'єктності і в держави, і в державних органів. Коли державні юридичні особи діють від свого імені, підставою для подібних дій є їх господарська правосуб'єктність. Якщо від імені держави діє певний орган, такою підставою є їх компетенція.

Список використаної літератури

1. Андреев В.К. Правосубъектность хозяйственных органов: сущность и организация / В.К. Андреев; отв. ред. В.В. Лаптев. – М., 1986. – 123 с.

2. Архипов С.И. Субъект права: теоретическое исследование / С.И. Архипов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 469 с.
3. Беяневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія / О.А. Беяневич. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
4. Беяневич О.А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.А. Беяневич; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 506 с.
5. Васильева Е.Н. Гражданская правоспособность государства / Е.Н. Васильева // Субъекты гражданского права / отв. ред.: Т.Е. Абова. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 2000. – С. 49–62.
6. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность / А.В. Венедиктов. – М.: Л.: Изд-во АН СССР, 1948. – 834 с.
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 303. – Ст. 462.
8. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30 ноября 1994 г. № 51-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1994. – № 32. – Ст. 3301.
9. Гражданское право: учебник: в 2 т. / отв. ред. Е.А. Суханов. – М.: БЕК, 1998. – Т. 1. – 816 с.
10. Гражданское право: учебник: в 3 т. / Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев и др.; отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – М.: Велби: Проспект, 2006. – Т. 1. – 784 с.
11. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек; вступ. статья д-ра юрид. наук, проф. И.Ю. Козлихина. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 752 с.
12. Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України: Указ Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96 // Урядовий кур'єр. – 1996. – 28 березня.
13. Звеков В.П. Участие Российской Федерации, субъектов РФ, муниципальных образований в отношениях, регулируемых гражданским законодательством: комментарий ГК РФ / В.П. Звеков // Хозяйство и право. – 1998. – № 5. – С. 13–19.
14. Ильин И.А. Теория права и государства / И.А. Ильин; под ред. и с биограф. очерком В.А. Томсинова. – 2-е изд., доп. – М.: Зерцало, 2008. – 550 с.
15. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
16. Лавренюк А.В. Субъекты публичного права: теоретико-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.В. Лавренюк. – М., 2007. – 198 с.
17. Магазинер Я.М. Избранные труды по общей теории права / Я.М. Магазинер; отв. ред. д-р юрид. наук, проф. А.К. Кравцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 352 с.
18. Мамут Л.С. Народ в правовом государстве / Л.С. Мамут. – М.: НОРМА, 1999. – 160 с.
19. Мамутов В.К. О соотношении понятий компетенции и правосубъектности государственных хозяйственных органов / В.К. Мамутов // Правоведение. – 1965. – № 4. – С. 56–63.
20. Мамутов В.К. Предприятие и вышестоящий хозяйственный орган / В.К. Мамутов. – М.: Юрид. лит., 1968. – 240 с.
21. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право: курс лекций / В.С. Мартемьянов. – М.: БЕК, 1994. – Т. 1. Общие положения. – 312 с.
22. Мицкевич А.В. Субъекты советского права / А.В. Мицкевич. – М.: Госюриздат, 1962. – 213 с.
23. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; кол. авт.: О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.
24. Положення про Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 451/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 11. – С. 66. – Ст. 614.
25. Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 403/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 10. – С. 22. – Ст. 556.
26. Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 466/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011 р. – № 12. – С. 39. – Ст. 632.
27. Положення про Міністерство фінансів України: Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 446/2011 // Офіційний вісник Президента України від. – 2011 р. – № 11. – С. 45. – Ст. 610.
28. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
29. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. № 697-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
30. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України: Закон України від 27 квітня 2007 р. № 997-V //

- Офіційний вісник України. – 2007. – № 43. – С. 15. – Ст. 1703.
31. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 13. – С. 828. – Ст. 222.
32. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
33. Слепнев А.В. Государство как субъект правоотношений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А.В. Слепнев. – М., 2009. – 243 с.
34. Труш І.В. Господарська правосуб'єктність комунального підприємства / І.В. Труш // Економіка та право. – 2011. – № 3. – С. 63–67.
35. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 352 с.
36. Хозяйственное право : учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хухлин и др. ; под ред. В.К. Мамутова. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.
37. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 7. – Ст. 461.
38. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права : монографія / В.С. Щербина. – К. : Юринком Интер, 2008. – 264 с.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2014

Орлова И.Н. Участие государства в хозяйственных обязательствах

Статья посвящена исследованию участия государства в хозяйственных обязательствах: проанализированы существующие подходы к пониманию государства (как общетеоретические, так и разработанные наукой хозяйственного права); выяснены особенности государства как участника хозяйственного обязательства; раскрыты проблемы определения правосубъектности государства и соотношения ее с правосубъектностью государственных органов.

Ключевые слова: государство, хозяйственное обязательство, субъект, правосубъектность, компетенция, государственный орган.

Orlova I. Participating of the state is in economic obligations

The article is devoted research of participation of the state in economic obligations. The different going is considered near understanding of the state both general theoretic and developed science of economic law. The complex analysis of studies about the state (theories of mainly objective life of the state; theories of mainly subjective life of the state; legal studies about the state) allowed to draw conclusion that the most steady and dominating legal construction of the state is a construction of the state as a legal subject. It is marked that in this going near the decision of the state a few points of view are selected: the state is a legal entity, the state is the special legal subject. The analysis of current legislation of Ukraine witnessed about a presence in him approach in accordance with which the state and legal entities is considered different subjects. Science of economic right adheres to the same opinion, acknowledging the state a specific subject. The features of the state are adopted as the special economic legal subject, in particular participant of economic obligations: a presence in the propert of specific objects is a state treasury, integral property complexes of state enterprises, their structural subdivisions; special legal personality – the state is capable by virtue of fact of existence; legal personality of the state is determined his functions and aims; participating of the state in economic obligations is mediated (through the legal entities created the state) or directly (through public authorities); participating of the state in economic relations only on foundation and in scopes, certain a legislation.

Key words: state, economic obligation, subject, legal personality, jurisdiction, public organ.